

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.946.3-057.76

Світлана Белякова

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ
ДЕФЕКТІВ МОВЛЕННЯ У БЛИЗНЮКІВ ТА ЇХ
ПРОФІЛАКТИКА

У статті розглядаються психологічні особливості виникнення дефектів мовлення у дітей-близнюків які перебувають в умовах близнюкової ситуації. Розкривається специфіка відхилень у мовленнєвому розвитку близнюків, представлено рекомендації батькам, вихователям, вчителям для оптимізації мовленнєвого розвитку близнюків.

Проаналізовано особливості дітей-близнюків – вони раніше опановують навички спілкування, сумісної гри з однолітками, швидше вчаться працювати в колективі, але при всіх цих позитивних якостях, вони пізніше починають говорити, і часто в мовленні присутні дефекти. Близнюки довше затримуються на стадії автономного мовлення, відсоток егоцентричного мовлення у них менший, ніж у однонароджених дітей. Соціалізоване мовлення у близнюків довше зберігає ситуативний характер. До початку навчання в школі близнюки наздоганяють у розвитку мовлення своїх однолітків, хоча у них можуть зберігатися артикуляційні труднощі.

Визначено можливі причини затримки розвитку мовлення – біологічні особливості, затримка інтелектуального розвитку, «близнюкова ситуація», мінімізація мовленнєвого спілкування з дорослим.

Розглянуто поняття «автономне мовлення» у близнюків. Внаслідок тісних внутрішньопарних взаємин і мінімізації спілкування з дорослим мовлення може розвиватися не в сторону заміни автономної форми її дорослими формами, а навпаки, в бік його поглиблення і ускладнення, що в свою чергу може призводити до нерозуміння його навіть близькими дорослими.

Здійснено аналіз наукових праць з якого випливає, що помітне відставання в мовленні властиво близнюкам тільки в ранньому та дошкільному віці і є тимчасовою фазою в їх розвитку. Однак питання про відмінності в мовленнєвому розвитку близнюків і однонароджених дітей у різному віці і з різними психолінгвістичними параметрами заслуговує більш пильної уваги. Тому значної уваги варто надавати профілактичній роботі з дітьми-близнюками дошкільного та молодшого шкільного віку. Зокрема розвивати і прискорювати мовленнєвий розвиток дітей-близнюків і нівелювати негативні прояви близнюкової ситуації.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, монозиготні близнюки, дизиготні близнюки, близнюкова ситуація, автономне мовлення, біологічні чинники, психологічні чинники, сибси.

В статье рассматриваются психологические особенности возникновения дефектов речи у детей-близнецов, находящихся в условиях близнецовой ситуации. Раскрывается специфика отклонений в речевом развитии близнецов,

представлены рекомендации родителям, воспитателям, учителям для оптимизации речевого развития близнецов.

Проанализированы особенности детей-близнецов они раньше осваивают навыки общения, совместной игры со сверстниками, быстрее учатся работать в коллективе, но при всех этом позже начинают говорить, и часто в речи присутствуют дефекты. Близнецы дольше задерживаются на стадии автономной речи, а процент эгоцентрической в них меньше, чем в однородженных детей. Социализованная речь у близнецов дольше сохраняет ситуативный характер. До начала обучения в школе близнецы догоняют в развитии речи своих сверстников, хотя в них могут храниться артикуляционные трудности.

Определены возможные причины задержки развития речи биологические особенности, задержка интеллектуального развития, «близнецовая ситуация», минимизация речевого общения со взрослым.

Рассмотрено понятие «автономная речь» у близнецов. Вследствие тесных внутрисемейных взаимоотношений и минимизации общения со взрослым речь может развиваться не в сторону замены автономной формы ее взрослыми формами, а наоборот, в сторону углубления и усложнения, что в свою очередь может приводить к непониманию его даже близкими взрослыми.

Осуществлен анализ научных трудов из которого следует, что заметное отставание в речи свойственно близнецам только в раннем и дошкольном возрасте и является временной фазой в их развитии. Однако вопрос о различиях в речевом развитии близнецов и однородженых детей заслуживает более пристального внимания. Поэтому существенное внимание стоит уделить профилактической работе с детьми-близнецами дошкольного и младшего школьного возраста. В частности развивать и ускорять речевое развитие детей-близнецов и нивелировать негативные проявления близнецовой ситуации.

Ключевые слова: речевое развитие, монозиготные близнецы, дизиготные близнецы, близнецовая ситуация, автономная речь, биологические факторы, психологические факторы, сибсы.

The article deals with the psychological characteristics of speech defects in children-twins under twins' situation. Specific abnormalities in speech development of twins are revealed, the recommendations for parents, caregivers, teachers to optimize speech development of twins are presented.

Peculiarities of children-twins are analyzed, in particular, they earlier master the skills of communication and joint games than their peers, more quickly learn to work in a team, but with all these positive qualities, they later start to speak, and often in their speech are presented the defects. Twins stay longer at a stage of the autonomous speaking; the percentage of self-centered speech is less in them than in donating children. Socialized speech in twins more longer retains a situational nature. Before school the twins are catching up in speech development their peers, although they can have some speech difficulties.

Possible reasons for the delay of language development are determined, in particular, biological features, delay of intellectual development, «twin situation», minimization of communication with an adult.

The concept of «autonomous speech» in twin is considered. Because of the close inner relations in pairs and minimizing of communication with an adult the speech can develop not in the direction of its autonomous forms replacing by older ones, but rather

in the direction of deepening and sophistication, which in its turn can lead to misunderstanding even by relative adults.

From the analysis of scientific works it follows that a noticeable lag in speech characteristic of the twins is only in the early and preschool age and it is a temporary phase in their development. However, the question about the differences in speech development of twins and donating children of different ages and with different psycholinguistic parameters deserves greater attention. Therefore, more attention should be paid to the preventive work with children-twins of a preschool and younger school age. In particular, it is necessary to develop and accelerate the speech development of children-twins and to neutralize the negative manifestations of twins' situation.

Keywords: *speech development, monozygotic twins, dizygotic twins, twins' situation, autonomous speech, biological factors, psychological factors, sibs.*

Постановка проблеми. Діти-близнюки раніше опановують навички спілкування, сумісної гри з однолітками, швидше вчаться працювати в колективі, але при всіх цих позитивних якостях, вони пізніше починають говорити, і часто в мові присутні дефекти. Близнюки довше затримуються на стадії автономної мови, відсоток егоцентричної мови у них менший, ніж у однопороджених дітей. Соціалізована мова у близнюків довше зберігає ситуативний характер. До початку навчання в школі близнюки наздоганяють у розвитку мови своїх однолітків, хоча у них можуть зберігатися артикуляційні труднощі. Можливими причинами затримки розвитку мови є біологічні особливості, затримка інтелектуального розвитку, «близнюкова ситуація», мінімізація мовного спілкування з дорослим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових працях фігурують три напрямки дослідження розвитку мовлення у дітей – близнюків. Перша група досліджень (Р. Заззо, В. Фридрих, П. Миттлер) робить акцент на виявленні кількісних відмінностей (рівень оволодіння фонетикою, морфологією, синтаксисом) в мові між близнюками і однопородженими дітьми, маючи на увазі, що ефект «близнюкової ситуації» може чинити негативний вплив на розвиток мови. Другий напрямок виходить з комунікативного підходу до аналізу мови і розглядає ті своєрідні, інші, ніж у однопороджених дітей, якісні особливості мови близнюків, які дозволяють їм адаптуватися до умов комунікації в межах близнюкової ситуації (Д. Чернов, В. Семенов). Третій напрямок (Ф. Гальтон, Е. Поль) використовує близнюковий метод для вирішення психогенетичних завдань, тобто для визначення відносного внеску генетичних факторів і факторів середовища в процес мовленнєвого розвитку дитини.

Мета написання статті. З розглянутих вище наукових праць випливає, що помітне відставання в мові властиво близнюкам тільки в ранньому та дошкільному віці і є тимчасовою фазою в їх розвитку. Однак питання про відмінності в мовному розвитку близнюків і однопороджених дітей у різному віці і з різними психолінгвістичними параметрами заслуговує більш пильної уваги.

Виклад основного матеріалу. Дефекти мовлення у близнюків можна розділити на декілька категорій. До першої категорії належать дефекти вимови (артикуляції). Деякі автори роблять висновок, що у віці 7 років, коли артикуляція у дітей досягає зрілого рівня, близнюки і їх сибси демонструють істотно нижчий рівень розвитку артикуляційних навичок [Ушакова, 1977].

Н. Липовецька і Г. Пивоварова зафіксували у дітей-близнюків факти недорікуватості (спотворення або заміна звуків мови) не тільки у дошкільнят, а й у школярів-близнюків [Чернов, 2000].

Утруднення в артикуляції звуків мови викликають різні недоліки вимовляння, що характерно для близнюків. Нечіткість артикуляції може призвести до відставання в оволодінні звуковим складом слова, а це, в свою чергу, до аграматизмів у писемній мові. Крім того, нечіткість артикуляції (погане вимовляння) призводить до обмеження мовленнєвої активності. Дитина, боячись глузування оточуючих, обмежує коло спілкування, що веде до зниження активного і пасивного словникового запасу [Синьов, 1994].

Найскладніші мовні порушення зачіпають як фонетико-фонематичну, так і лексико-граматичну сторони мови, призводять до загального недорозвинення її – від повної відсутності або лепетного стану до розгорнутої мови, але з елементами фонетичного і лексико-граматичного недорозвитку. Р. Левіна виділяє три рівні загального недорозвитку мовлення. Перший рівень характеризується цілковитою або майже цілковитою відсутністю словесних засобів спілкування у віці, коли в нормальної дитини (5-6 років) мова в основному сформована. На цьому рівні мовного розвитку словниковий запас дітей-близнюків складається здебільшого із звукових і звуконаслідувальних комплексів, які супроводжуються жестами, як правило, незрозумілими для навколишніх.

Другий рівень характеризується тим, що мовленнєві можливості дітей-близнюків значно зростають, спілкування здійснюється не лише за допомогою жестів і лепетних уривків

слів, а й засобами мови, хоч і досить спотвореними в фонетичному і граматичному відношеннях.

Третій рівень передбачає розгорнуту повсякденну мову без грубих фонетичних і лексико-граматичних відхилень, але з окремими порушеннями в фонетиці, лексиці й граматиці [Синьов, 1994].

Мовна діяльність формується і функціонує в тісному зв'язку з психікою дитини в цілому, з різноманітними її процесами, які протікають у сенсорній, інтелектуальній, афективно-вольовій сферах.

Таким чином, артикуляційні порушення у близнюків більш часті, ніж у однонароджених дітей, і можуть мати місце не тільки в ранньому та дошкільному, але і в шкільному віці.

До другої категорії відносять відставання дітей-близнюків у мовленнєвому розвитку і створення власної автономної мови. Існує припущення, що значне відставання близнюків у мовленнєвому розвитку також є результатом специфіки соціальної ситуації їх розвитку, а саме близнюкової ситуації.

Близнюкова ситуація – специфічні психологічні особливості взаєностосунків близнят як партнерів. Характерною особливістю близнюкової пари є власний мікроклімат і специфічне ставлення до навколишнього світу. Складовими близнюкової ситуації є дві протилежні тенденції: до ідентифікації зі своїм близнюком і, навпаки, до індивідуалізації кожного партнера в парі. Перша тенденція призводить до відчуття себе спочатку частиною пари, а вже потім – самостійною особистістю; друга може призвести до конфліктних ситуацій між близнюками.

Багато авторів відзначають, що для мовленнєвого розвитку близнюків, характерний феномен автономної мови [Лурия, 1956] або криптофазії, [Тутунджян, 1967, Zazzo, 1976] внаслідок існування між ними тісних внутрішньопарних взаємин. Під терміном криптофазія Р. Заззо розумів власну інтимну мову близнюків, повну неологізмів і практично незрозумілу оточуючим, вважаючи її однією з особливостей розвитку мови близнюків на ранньому етапі онтогенезу. Він зазначає, що, будучи наслідком близнюкової ситуації, ця мова поступово набуває довільного, усвідомленого характеру і ще більш ізолює близнюків від оточуючих. Криптофазія частіше спостерігається у монозиготних, ніж у дизиготних близнюків, і частіше у хлопчиків, ніж у дівчаток. К. Моґфорд зазначає, що під терміном «секретна мова», є форма спілкування, не призначена для взаємодії з дорослим, в спілкуванні з яким діти

поступово починають вживати соціалізовані форми мови. Спостереження А. Лурія і Ф. Юдович підтверджують цю точку зору [Лурія, 1956]. «Секретна мова» може бути особливою формою взаємодії, в якій слова і жести набувають значення на підставі загального сприйняття і переживання подій минулого, що дозволяє близнюкам розуміти один одного в сьогоденні. Вона може бути соціально переданою формою мови, що зберігається для особистісного спілкування [Тутунджян, 1967]. Останнє відзначає і Ф. Фрідріх: оскільки дорослі активно пристосовуються до спілкування з близнюками в ранньому віці, вони також впливають на встановлення автономної мови. Автор вказує, що автономна мова являє собою минущу і перехідну стадію в розвитку мови у всіх дітей, однак, оскільки у батьків близнюків часто не вистачає часу для повноцінного спілкування зі своїми дітьми, їх автономна мова довго не трансформується в соціалізовану [Фрідріх, 1985].

Отож, автономна мова у близнюків має свої відмінності. Внаслідок тісних внутрішньопарних взаємин і мінімізації спілкування з дорослим мова у них, мабуть, може розвиватися не в сторону заміни автономної форми мови її дорослими формами, а навпаки, в бік її поглиблення і ускладнення, що в свою чергу може призводити до нерозуміння її навіть близькими дорослими. Більше того, навіть поступово опановуючи мову дорослих, близнюки, мабуть, можуть усвідомлено і довільно використовувати «секретну мову» для спілкування між собою, при цьому не намагаючись взаємодіяти з допомогою неї з дорослими. Звертає на себе увагу і те, що багато дослідників відзначають наявність криптофазії у близнюків в 4-6 років, що може говорити про затримку мовного розвитку.

Таким чином, дослідження мовного розвитку близнюків дають підстави стверджувати, що в їх відставанні від однонароджених дітей, більшу роль відіграють психологічні, ніж біологічні чинники, зокрема близнюкова ситуація.

Тому великої уваги варто надавати профілактичній роботі з дітьми-близнюками дошкільного та молодшого шкільного віку. Зокрема розвивати і прискорювати мовленнєвий розвиток дітей-близнюків і нівелювати негативні прояви близнюкової ситуації.

Отже, щоб уникнути негативних проявів автономного мовлення, а також з метою підтримати і прискорити мовленнєвий розвиток близнят, батькам необхідно:

–прагнути знаходити час для розмов з кожним близнюком окремо;

–у розмові з кожною дитиною демонструвати їй приклад правильного мовлення, адекватного вживання нових термінів;

–читати близням вголос і спонукати їх до спільного творчого процесу, оскільки це розвиває інтерес дітей до слів;

–віднаджувати дітей перебивати співбесідника або демонстративно привертати до себе увагу;

–давати кожному близнюку можливість самотійно спілкуватися з іншими дітьми;

–дозволяти своїм малюкам спілкуватися з однолітками, що допомагає їм розвинути навички мовлення, що у свою чергу робить вплив на читання і письмо.

–не варто називати близнят співзвучними іменами - на зразок «Маша і Даша», «Саша і Паша». Від самого народження намагатися спілкуватися окремо з кожним з малюків, звертаючись до кожного окремо;

–не прагніть одягати дітей однаково, даруйте їм різні подарунки, погодивши це з їх індивідуальними смаками;

–подбайте про те, щоб хоча б інколи брати близнят на прогулянки не разом, а окремо; прагніть також викроїти час на те, щоб поспілкуватися з кожним віч-на-віч, обговорити його індивідуальні, а не «близнюкові» проблеми;

–навіть якщо житлові умови не дозволяють виділити кожному з близнят окрему кімнату, подбайте про те, щоб у будинку в кожного з них був свій куточок.

–заохочуйте близнят до хороших вчинків, зроблених кожним з них окремо. Відповідно, і зауваження варто робити кожному окремо;

–підтримуйте прагнення дітей мати різні точки зору з різних питань.

–Для вчителів, які працюють з монозиготними близнюками також можна сформулювати ряд рекомендацій, які, на нашу думку, допоможуть їм у роботі:

–монозиготних близнюків необхідно сприймати як різних дітей, навіть якщо вони дуже схожі між собою і їх важко розрізняти;

–намагатися знайти в кожного із близнюків індивідуальні задатки, інтереси, хоббі і говорити про це самим близнюкам, наголошуючи на їх індивідуальній унікальності;

–у школі кожному близнюку варто давати окреме доручення, наприклад – один доглядає за квітами, другий – чергує у бібліотеці;

–звертатися до близнюків по імені, а не безособово-загальним – «діти», «близнюки»;

–намагатися залучати близнюків до контактів із учнями класу, як під час навчання, так і під час позакласної роботи (гуртки, секції, і т.д.);

–намагатися не виділяти в парі лідера або «головного», а будь-які завдання чи доручення давати в однаковій мірі складності обом близнюкам;

–у стані яскраво вираженої близнюкової ситуації у парі вести роботу з подолання негативних наслідків у тісній співпраці із практичним психологом закладу та батьками дітей. У цьому випадку робота носитиме систематичний характер і матиме позитивний результат.

Робота шкільного психолога із самими близнюками (а вони є в кожній школі) має вестися регулярно, бути зорієнтованою на:

–формування у монозиготних близнюків усвідомлення і прийняття себе і свого близнюка як окремої особистості, усвідомлення підлітками своєї унікальності і неповторності;

–активну адекватну соціалізацію кожного з членів близнюкової пари;

–розвиток комунікативних навичок спілкування із оточуючим мікро- (діада, сім'я) і макросоціумом (школа, суспільство);

–формування адекватної самооцінки кожного з близнюків, асертивності.

Висновки. Таким чином, всі вищевикладені факти дозволяють зробити висновок, що у випадку близнюків можна говорити не тільки про кількісні відмінності, а й про якісно своєрідний шлях оволодіння мовленням в порівнянні з ситуацією однонародженої дитини. Застосування комунікативного підходу (дослідження діалогу, прагматики, особливостей мови в різних соціальних контекстах) до аналізу вербального взаємодії у дітей-близнюків дає можливість виділити ті своєрідні прийоми, які вони виробляють з метою адаптації до умов близнюкової ситуації, що, в кінцевому рахунку, і дозволяє їм проходити властиві однонародженим дітям стадії мовленнєвого розвитку швидше або повільніше і демонструвати феномени мовлення, що не зустрічаються у однонароджених однолітків.

ЛІТЕРАТУРА

- Лурия, 1956 – Лурия А. Р. Речь и развитие психических процессов у ребенка / Лурия А. Р., Юдович Ф. Я. – М., 1956.– 235 с.
Синьов, 1994 – Синьов В. М. Коберник Г. М.// Основы дефектологии: Навч. посібник.– К.: Вища шк., 1994.– 143 с.

- Тутунджян, 1967* – Тутунджян О. М. Из истории научной психологии во Франции: докт. дис. / О. М. Тутунджян – М., 1967.
- Ушакова, 1977* – Ушакова Г. К. Особенности развития близнецов //– М.: Медицина, 1977. –96 с.
- Чернов, 2000* – Чернов Д. Н. Речевое развитие детей-близнецов / Д. Н. Чернов // Вопр. психол. 2000. – № 5.
- Фридрих, 1985* – Фридрих В. Близнецы / В. Фридрих – М.: Прогресс, 1985. –207 с.
- Zazzo, 1976* – Zazzo R. The Twin Condition and the Couple Effects on Personality Development/ Acta Geneticae Med. Et/ Gemellol/ 1976

REFERENCES

- Luryia A. R.* Rech y razvytye psykhycheskykh protsessov u rebenka / Luryia A. R., Yudovych F.Ia .- М., 1956.- 235 s.
- Synov V.* Mm Kobernyk H. M.// Osnovy defektolohii: Navch. posibnyk.— K.: Vysshcha shk., 1994.— 143 s.
- Tutundzhian O. M.* Yz ystoryy nauchnoi psykholohyy vo Frantsyy: dokt. dys. / O. M. Tutundzhian – М., 1967.
- Ushakova H. K.* Osobennosty razvytyia blyznetsov // М.: Medytsyna, 1977. – S.96.
- Chernov D.N.* Rechevoe razvytye detei-blyznetsov / D.N. Chernov // Vopr. psykhol. 2000. № 5.
- Frydrykh V.* Blyznetsy / V. Frydrykh – М.: Prohress, 1985. –207 s.
- Zazzo R.* The Twin Condition and the Couple Effects on Personality Development/ Acta Geneticae Med. Et/ Gemellol/ 1976

Надійшла до друку 15.09.2014

УДК 159.9.01+159.9.07

Олена Іващенко

КРИТЕРІЇ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті узагальнено поняття «мораль», «цінності», «моральні цінності особистості», «розвиток моральних цінностей», а також узагальнено поняття «гуманізм», «альтруїзм», «совість», «узгодженість особистісних та професійних цінностей», які являють собою духовні та моральні цінності, крім того, виявлено, що моральні цінності утворюються на основі духовних цінностей; відповідно до загальної проблеми розвитку духовності та моральності українського суспільства, у контексті більш конкретної проблеми розвитку моральних цінностей та у зв'язку з необхідністю наявності у психологів високого рівня розвитку моральних цінностей відповідно до їх професійних обов'язків і вимог